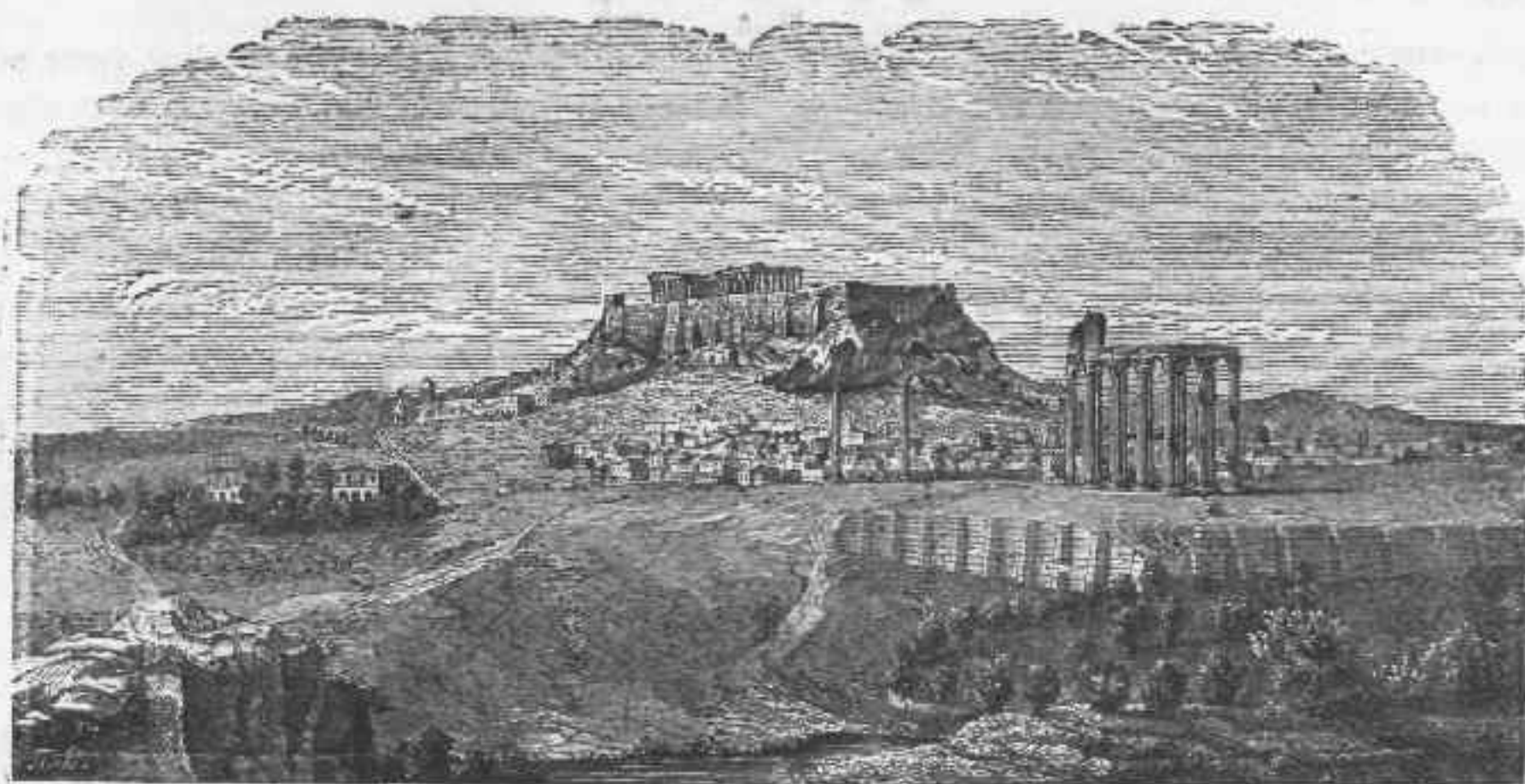

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1865.

ΤΟΜΟΣ ΙΣ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 370.

ΠΕΡΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ.

(Κατὰ τὸ 16 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος.)

Τὸ 16 ἄρθρον τοῦ συντάγματος δὲν μετεβλήθη ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Β'. Συνελεύσεως, ἀπορρίψεως διαφόρων τροπολογιῶν, ὧν ἡ σπουδαιότερά ἦν, ἵνα ἀναλάβῃ ἡ κυβέρνησις καὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων τὴν δαπάνην (α).

Μόνη ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ τοῦ λαοῦ ἀνατροφὴ δύναται νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἱκανὸν καὶ συνάμα πρόθυμον ἵνα διαγινώσκῃ καὶ παρακολουθῇ τὰ δημοτικὰ πράγματα καὶ μὴ ἐγκαταλιμπάνῃ αὐτὰ ἄνευ ἐξελέγξεως εἰς ἀπίστους ἢ ἀνικάνους ἐντολοδόχους. Μόνη ἡ διάδοσις τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἐκπαίδευσως εἰς πάσας τῆς κοινωνίας τάς τάξεις, ἡ καὶ εὐχερέστερον προδιβάουσα τὰ ὕλικά τοῦ ἔθνους συμφέροντα, δύναται νὰ εἰσαγάγῃ κατ' ὀλίγον τὰς ἀμύθητους λειτουργίας καὶ καταπολεμήσῃ τὴν ὀσμὴν αὐξουσῶν τῶν ὑπουργηματοθερῶν τάξιν, ἥτις ἐπιδιώκουσα ἴδια ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἥτοι ἄλλα παρά τὰ τῶν πολλῶν συμφέροντα, γίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ

τυφλὸν καὶ ἐπίφοβον τῆς τυραννίας καὶ τῆς διαφθορᾶς ὄργανον.

Τὸ δεύτερον εἰσάφιον τοῦ ἁρθροῦ λύει τὸ μέγα ζήτημα, ἂν τὸ δικαίωμα τῆς διδασκαλίας εἴναι ἀτομικὸν ἢ κοινωνικόν. Ἐπιτρέπει μὲν τὸ ἡμέτερον σύνταγμα εἰς ἕκαστον νὰ συστήνῃ ἐκπαιδευτικὰ κατὰ στήματα, ἀλλ' ἀναθέτει εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν νὰ ρυθμίσῃ τὰ περὶ τούτου, ἀπομακρυνθὲν τοῦ ἀντιθέτου συστήματος τοῦ 17 ἁρθροῦ τοῦ Βελγικοῦ συντάγματος, κατ' ὃ, « ἡ διδασκαλία εἶναι ἐλευθέρη, ἀπαγορευομένης πάσης προληπτικῆς διατάξεως ». Καὶ τῷ ὄντι δικαιούται μὲν πᾶς τις νὰ μεταδίδῃ τὰς ιδέας του εἰς ἄλλους διὰ τοῦ λόγου, τῆς γραφῆς ἢ τοῦ τύπου (ἁρθρ. 10), ἀλλ' ἡ ἐξ ἐπαγγέλματος διδασκαλία εἶναι ἐπιτήδευμα, ἥτοι ὑπηρεσία ὑποκειμένη εἰς τὴν ἐποπτείαν τῆς πολιτείας, οὐχὶ δὲ καὶ ἀπόλυτον τοῦ ἀτόμου δικαίωμα. Κατὰ τοῦτο δὲ μόνον ἐπροστατεύθη ἡ διδασκαλία ὑπὸ τοῦ συντάγματος, ὅτι νόμος καὶ οὐχὶ ἀπλὸν διάταγμα, δύναται νὰ θέσῃ ὅρια εἰς αὐτήν. Μόνος ὁ πατήρ ἔχει τὸ φυσικὸν δικαίωμα νὰ ἐκπαιδεύῃ τὰ ἴδια τέκνα καὶ νὰ μεταδίδῃ εἰς αὐτὰ τὰς φιλοσοφικὰς ἢ θρησκευτικὰς αὐτοῦ ιδέας. Ἀμα ὅμως ἐξέλθωσι τὰ τέκνα τοῦ πατρικοῦ οἴκου, εἰσέρχονται εἰς τὴν κοινωνίαν, ἥτις ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ τῆς πολιτείας, δικαιούται καὶ ὀφείλει νὰ λάβῃ πρόνοιαν περὶ αὐτῶν,

(α) Ὅρα Ἐπίσ. Ἐφημ. Συνελ. γ'. σελ. 229-234 καὶ 238.

ὥς ἔχουσα συμμέρον ἵνα μορφωθῶσιν ἀγαθοὶ πολίται καὶ ἀγαπῶσι καὶ προσπαθῶσι τοὺς θεσμοὺς αὐτῆς καὶ νόμους. Ἄρα πλὴν τῆς ἐν οἴκῳ ἐκπαιδείσεως τῶν τέκνων, τῆς γινομένης εἴτε παρ' αὐτοῦ τούτου τοῦ πατρὸς, εἴτε παρ' ἄλλου ὑπ' αὐτοῦ ἐντεταλμένου προσώπου, οὐδεμία δύναται νὰ ἐνεργηθῇ δημοσίως διανοητικὴ ἢ θρησκευτικὴ διδασκαλίᾳ ἀνευ τῆς ἐγκρίσεως τῆς κεντρικῆς ἢ δημοτικῆς ἀρχῆς καὶ παρὰ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν ὑφισταμένων νόμων καὶ διαταγμάτων· τὸ δὲ δικαίωμα τοῦ πατρὸς ἐπὶ τῶν τέκνων καταλήγει εἰς τὸ νὰ πέμπῃ αὐτὰ κατ' ἐκλογὴν εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ δημόσιον, δημοτικὸν ἢ ἐγκριμένον ἰδιωτικὸν σχολεῖον.

Ἄλλο δ' ἐστὶ τὸ δικαίωμα παντὸς ἀνθρώπου νὰ ἀποκτῇ γνώσεις, ἥτοι νὰ τείνῃ εἰς τελείωσιν ἑαυτοῦ, τὸ συνεπαγόμενον τὸ καθήκον τῆς πολιτείας τοῦ νὰ παρέχῃ αὐτῷ τὰ μέσα τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς του ἀναπτύξεως. Πᾶσα πεπολιτισμένη πολιτεία, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ ἀντιπροσωπικὴ, ἥτις προϋποθέτει τὴν μετοχὴν τῶν πολλῶν εἰς τὰ δημόσια πράγματα, πρέπει κύριον μέλημα νὰ ἔχῃ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ, ὅπως οὗτος διδασκόμενος τὰ τε δικαίωματα καὶ καθήκοντα ἑαυτοῦ, συντελῇ οὐ μόνον εἰς τὴν ἰδίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ευμερίαν καὶ προαγωγὴν, γινόμενος οὕτω τῇ πατρίδι ἢ καὶ πάσῃ τῇ ἀνθρωπότητι χρήσιμος. Ἀλλ' ὥς ἀποδεικνύουσιν αἱ βίαιαι μεταπολιτεύσεις, μόνῃ ἢ διανοητικῇ ἀνάπτυξιν, ἢ ἀποκαλύπτουσα τῷ ἀνθρώπῳ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, δὲν ἀρκεῖ ν' ἀναγκασθῇ καὶ τὰ ἐγώστικα πάθη του, τῆς συναισθήσεως τῶν καθηκόντων, ἥτοι τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν δικαιωμάτων τῶν ἄλλων, οὕς ἐκπροσωπεῖ ἐν συνόλῳ ἡ πολιτεία, ἐκ μόνῃς τῆς ἠθικῆς ἀνατροφῆς πηγάζουσιν. Ἄρα ἡ διανοητικὴ διδασκαλίᾳ πρέπει νὰ ᾔηται ἀχωριστος ἀπὸ τῆς ἠθικῆς· βᾶσις δὲ τῆς ἠθικῆς ἀνατροφῆς τελοῦσιν ἀναντιρρόητως αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι, ὧν ἀνευ οὐδὲ πολιτικὰ ἦθη νὰ σχηματισθῶσι δύναται. Εἶναι δὲ ἀσυγχώρητος ἀναχρονισμὸς κατὰ τῆς οἰκονομολογικῆς ἐπιστήμης καὶ αὐτόχρημα βλασφημία κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος ὁ ἰσχυρισμὸς τινων, ὅτι πρέπει νὰ περιορίζηται ὁ ἀριθμὸς τῶν δυναμένων νὰ ἐγγραφῶσι κατ' ἔτος εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ εἰς τὰ γυμνάσια μαθητῶν, νὰ ἐπιβάλλωνται δὲ βαρεὰ δίδακτρα πρὸς μείωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ φοιτητῶν. Ἀντιπαρῆλθον ἀνεπιστρεπτι αἱ παρ' Αἰγυπτίοις καὶ ἄλλοις ἀρχαίοις λαοῖς τάξεις τῶν μεμνημένων εἰς τὰ τῆς θρησκείας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτικῆς μυστήρια. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἔχῃ ὥς προνόμιον τὸ ἐκπαιδεῖν τὰ ἴδια τέκνα, ὅπως εἰς αὐτὰ καὶ μόνον μένωσιν ἀνοικταὶ τῶν πολιτικῶν ἀξιωματίων καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ σταδίου αἱ θύραι. Πᾶν μέλος τῆς πολιτείας δικαιοῦ-

ται ν' ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτῆς πᾶσαν εὐκολίαν εἰς τὴν διανοητικὴν του ἀνάπτυξιν· ἡ δὲ πολιτεία οὐδὲν ἄλλο ἔχει δικαίωμα, ἢ νὰ διευθετήσῃ οὕτω τὰ τῆς ἐκπαιδείσεως, ὥστε νὰ συμβαδίζῃ μετὰ τῆς διανοητικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνάπτυξης, διδασκομένου συνάμα τοῦ πολίτου τὰ τε δικαίωματα καὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ. Ὄθεν οὐδεὶς περιορισμὸς, οὐδὲν προσόν, οὐδεμία διάκρισις δύναται νὰ τεθῇ εἰς τοὺς μαθητὰς οἰουδήποτε ἐκπαιδευτικοῦ καταστήματος, μὴ ὑπαγορευόμενος ἐκ γενικοῦ τινος συμφέροντος.

Διαφέρει ὅμως τὸ ζήτημα, ἂν δαπάνη τῆς πολιτείας πρέπει πᾶσα ἢ τῶν πολιτῶν ἐκπαίδευσιν νὰ γίνηται. Παραπέμποντες περὶ τῆς ἀνωτέρας ἐκπαίδεψεως ἐν τοῖς ἐπομένοις, προτάττομεν ὡς βέβαιον, ὅτι πᾶς πολίτης, ὡς ἀντάλλαγμα τῶν ἐνεκὰ τῆς δημοσίας τάξεως περιορισμῶν τῆς προσωπικῆς του ἐλευθερίας καὶ τῶν χάριν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος πληρονομένων παρ' αὐτοῦ φόρων, δικαιοῦται νὰ ἔχῃ πρόχειρον ἐν τῷ τόπῳ τῆς κατοικίας του οὐ μόνον τὸν ἐφημέριον καὶ εἰρηνοδίκην καὶ εἰρηνοφύλακα, ἀλλὰ καὶ τὸν πρὸς διάδοσιν τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων διδάσκαλον. Ὑπὸ τὴν ἐποψίν δὲ ταύτην δικαιολογεῖται ἡ ἀξίωσις, ὅτι καθήκον τῆς πολιτείας εἶναι νὰ συστήσῃ ἰδίαις αὐτῆς δαπάναις ἀνὰ ἐν ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον εἰς πάντα δῆμον καὶ πᾶν χωρίον (α). Ἐν τισι μάλιστα πολιτείαις, οἷον ἐν Πρωσίᾳ, τὸ καθήκον τῆς πολιτείας περὶ τὴν παιδαγωγίαν τῆς νεότητος ἐλογίσθη καὶ ὡς δικαίωμα αὐτῆς ἵνα καταναγκάζῃ ἐπὶ ποινῇ τοὺς γονεῖς νὰ πέμπωσι τὰ τέκνα των εἰς τὰ σχολεῖα. Τοιοῦτος ὁμοῦς καταναγκασμὸς οὐδόλως πρὸς τοὺς συνταγματικούς θεσμοὺς συμβιβάζεται, ὡς ἀντικείμενος εἰς τὴν φυσικὴν αὐτονομίαν τῶν ἀτόμων καὶ τὴν αὐτενέργειαν αὐτῶν. Μόνον δὲ πλάγιόν τινα μέσα δύναται καὶ ὀφείλει νὰ μεταχειρισθῇ ἡ πολιτεία ὡς ἠθικὴν ποινὴν κατὰ τῶν ἀμελούντων τὴν ἑαυτῶν ἢ τῶν τέκνων των ἐκπαίδευσιν, οἷον νὰ ἐπιβάλλῃ ὡς προσόν τοῦ ἐκλογέως ἐν ταῖς βουλευτικαῖς ἢ καὶ ἄλλαις ἐκλογαῖς, ἢ ὡς ὅρον ἐνασκήσεως καὶ τῆς ἐλαχίστης δημοσίας ἢ δημοτικῆς λειτουργίας, τὸ νὰ γινώσκῃ τις γράμματα. Τὸ δὲ μᾶλλον πρόσφορον μέσον, πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς παιδείας καὶ συνάμα τελειοποίησιν τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, εἶναι ἡ καθιέρωσις προσόντων ἱκανότητος εἰς πᾶσαν ὁπωσοῦν σπινδύουσαν δημοσίαν ἢ δημοτικὴν θέσιν· προχειρότερον δὲ καὶ γενικώτερον τῆς ἱκανότητος τεκμήριον εἶναι τὰ τῶν πανεπιστημίων, γυμνασίων ἢ καὶ ἄλλων εἰδικῶν σχολῶν ἀπολυτήρια, ὧν ὁ προσδιορισμὸς, ὡς εἰς μηδένα πολίτην ἀπαγορευομένης τῆς προσκλήσεως αὐτῶν, οὐ μόνον δὲν ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἀναγραφείσαν ὑπὸ

(α) Guizot, mémoires pour servir à l'histoire. III, σελ. 63.

τοῦ συντάγματος ἰσότητι, ἀλλὰ δύναται καὶ νὰ συμβάλῃ ἐν τῷ μέλλοντι, διὰ τῆς προαγωγῆς τῆς ἱκανότητος καὶ ἀρετῆς, εἰς παγιωτέραν καὶ ἐντελεστέραν τῆς κοινωνίας διοργάνωσιν καὶ διακόσμησιν.

Τὸ καθήκον τῆς πολιτείας, ἵνα παιδαγωγῇ τὴν νεότητα καὶ ἐκτρέφῃ αὐτὴν κατὰ τοὺς πατρίους θεσμούς καὶ νόμους, ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἐκτείνεται. Βάσις τοῦ οἰκιακοῦ, ὅ ἐστι τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ, εἶναι ἡ ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ τῶν γυναικῶν διάπλασις. Ἀπὸ τῶν μητέρων λαμβάνουσι τὰ τέκνα τὴν πρώτην αὐτῶν ἀνατροφὴν· ἐν αὐταῖς δὲ κεῖται τὸ ὁμηγήριον καὶ τὸ κέντρον τῶν ἡπίων καὶ φιλανθρωπῶν αἰσθημάτων. Πρὸς δὲ τούταις διὰ τῶν γυναικῶν εἰσχωροῦσιν εὐκολώτερον καὶ κραταιοῦνται ἐν τῇ οἰκογενεῇ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι, αἵτινές εἰσι τὸ ἔθνος τῶν χρηστῶν ἡθῶν.

Δευτερεῦον εἶναι τὸ ζήτημα, ἂν ἡ περὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ μέριμνα τῆς πολιτείας πρέπει νὰ ἐνσκηπται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ἢ κατὰ βαθμὸν τινα καὶ ὑπὸ τῶν δημοτικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν ἀρχῶν. Τὸ ζήτημα τοῦτο συνέχεται θεωρητικῶς μετὰ τοῦ γενικωτέρου ζητήματος περὶ ἀποκεντρώσεως ἢ συγκεντρώσεως τῆς ἐξουσίας, περὶ οὗ πολλὰ νεωστὶ ὑπὲρ καὶ κατὰ ἐγράφησαν. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὸ ἄτομον ἐμφανιζόμενον ἀπέναντι τῆς πολιτείας ὡς ἀσθενεστάτη τις μονάς, εὐρίσκει μᾶλλον ἀκώλυτον τὴν ἑαυτοῦ ἀνάπτυξιν ἐν τῷ δήμῳ. Πλὴν δὲ τούτου, οἱ δῆμοι ἐμφαίνουσιν ἠθικά πρόσωπα, ἴδια ἔχοντα συμφέροντα· οὐδὲ πιστεύεται ὅτι θέλει καταβάλλει ἡ κυβερνήσις εἰς συντήρησιν τῶν πολυπληθῶν τῆς κατωτέρας παιδείας σχολείων τὴν ἐνδελεχὴ ἐκείνην προσοχὴν, ἥτις προσδοκᾶται ἐκ τῶν ἐγγύτερον ἐνδιαφερομένων φυσικῶν ἢ ἠθικῶν προσώπων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ πρώτου ἐδαφίου τοῦ 16 ἄρθρου τοῦ συντάγματος, ἐξηγουμένου διὰ τῶν γενομένων ἐν ταῖς ὁσὶν ἐν Ἀθήναις Συνελεύσεσι συζητήσεων, συνάγεται ὅτι ἡ προκαταρκτικὴ ἐκπαίδευσις ἀνετέθη κυρίως εἰς τοὺς δῆμους, συντρεχούσης εἰς τὰς δαπάνας τούτων καὶ τῆς κυβερνήσεως διὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους. Ἀρκούντως δὲ θέλει ἐκπληροῖ τὸ ἑαυτῆς καθήκον ἡ κυβερνήσις, εἰάν φροντίζῃ ἵνα μὴ μένῃ οὐδὲν χωρίον ἄνευ σχολείου καὶ καταβάλλῃ προθύμως τὴν ἐλλείπουσαν δαπάνην.

Εἰς εἶδομεν ἀνωτέρω, τὸ ἡμέτερον σύνταγμα δὲν ἀναγνωρίζει τὴν ἀπόλυτον τῆς διδασκαλίας ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὑποβάλλει τὴν ἐκτὸς τοῦ πατρικοῦ οἴκου ἐκπαίδευσιν εἰς τοὺς νομοθετικοὺς κανονισμοὺς τῆς πολιτείας, ἥτις συμφέρον ἔχει ἵνα ἐκπαιδεύηται ὁμοιόμορφως ἡ νεότης καὶ ἐπιτηρῆται ὑπὸ τῆς ἐξουσίας ἢ διδασκαλίας αὐτῆς. Ἡ ἐκπαίδευσις διαιρεῖται καθόλου εἰς ἀνωτέραν καὶ κατωτέραν. Ἀνωτέρα εἶναι

ἡ τῶν πανεπιστημίων ἢ ἄλλων εἰδικῶν σχολῶν, οἷον τῆς στρατιωτικῆς, τῆς ναυτικῆς, τῶν ὠραίων τεχνῶν, κτλ. Ἡ δὲ κατωτέρα δύναται νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς μέσην, ἥτοι τὴν τῶν γυμνασίων ἢ ἄλλων ἀνωτέρων δημοσίων, δημοτικῶν ἢ ἰδιωτικῶν σχολείων, δι' ὧν σπουδάζων τις τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν, λαμβάνει ἐλευθερίαν καὶ πεπολιτισμένην ἀγωγὴν, καὶ εἰς προκαταρκτικὴν, ἥτοι τὴν τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν καὶ τῶν ἐν οἷς παραδίδονται στοιχειωδῶς ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἀριθμητικὴ, ἡ γεωγραφία, ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἀπλὴ γεωμετρία. Καὶ κατὰ μὲν τὴν μέσην καὶ κατωτάτην ἐκπαιδεύσιν δύναται καὶ πρέπει πρὸς τὴν δημοσίαν ἢ δημοτικὴν νὰ συναγωνισθῇ καὶ ἡ ἰδιωτικὴ διδασκαλία, ἐκδιζουσῶν ἐκ παραλλήλου καὶ συναμιλλωμένων ἀμφοτέρων· διὸ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ συγκεντρωτικῇ Γαλλίᾳ πλείονα παρὰ τὰ τῆς κυβερνήσεως εἰσι τὰ ὑπὸ κληρικῶν καὶ ἰδιωτῶν συντηρούμενα ἐκπαιδευτήρια, οἷον γυμνάσια· διότι οὕτω λογίζεται ἡ διδασκαλία ἐλευθέρᾳ καὶ οὐχὶ μονοπόλιον τῆς κυβερνήσεως οὔσα. Περὶ δὲ τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως ἀμφιβάλλεται, ἂν πρέπει καὶ εἰς ἰδιώτας ν' ἀφιεθῇ, ὡς ἐν Βελγίῳ (α). Τούλάχιστον ἐν κοινωνίαις μήπω ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς μεμορφωμέναις, μόνη ἡ πολιτεία πρέπει νὰ παρέχῃ τὴν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν, καθ' ἃ καὶ τὸ ἡμέτερον σύνταγμα ἐνδεικνύει· ὁ δὲ πρὸς αὐτὴν συναγωνισμὸς τῶν ἰδιωτῶν γίνεται διὰ τῶν ὑφηγητῶν καὶ ἰδίως διὰ τῆς ἐλευθεροτυπίας, δι' ἧς ἐνεργεῖται ἡ ἀπόλυτος τῆς διδασκαλίας ἐλευθερία καὶ διοχετεύονται εἰς τὸν λαὸν πᾶσαι αἱ μεγάλαι ἀλήθειαι. Καὶ ὅντως ὅταν ὁ τύπος ᾖ νὰ εἰς ἐλευθερία, ἀποβαίνει ματαία ἡ μέμφις, ὅτι ἡ ἐπίσημος ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις διακωλύει τὴν ἀπανταχοῦ τῶν ὠφελίμων ἀληθειῶν διάχυσιν.

Τὸ καθήκον τῆς πολιτείας, ἵνα ἐπιμελῇται τῶν τῆς παιδείας, δύναται ν' ἀναλυθῇ εἰς δύο θετικὰς αὐτῆς ὑποχρεώσεις·

Α') Ἡ πολιτεία ὀφείλει οὐ μόνον εἰς ἑαυτὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ μέλη αὐτῆς, νὰ παρέχῃ εἰς πάντα πολίτην τὰ μέσα τοῦ νὰ λαμβάνῃ οὗτος τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν, ἥτις εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τε τὰ βιωτικὰ αὐτοῦ ἔργα καὶ εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων τοῦ ὡς πολίτου, ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ κατανοεῖν τοὺς νόμους, τὰ διατάγματα καὶ ἄλλα τῆς κεντρικῆς ἢ δημοτικῆς ἐξουσίας προτάγματα, καὶ ὑποκείσθαι εἰς αὐτὰ ἅμα δημοσιευθέντα· πρὸς τοῦτο δὲ ὀφείλει νὰ προνοήσῃ, ὥστε εἰς πάντα δῆ-

(α) Ὅπου ἡ διδασκαλία εἶναι ἀπολύτως ἐλευθέρᾳ· διὸ καὶ ὁ μὲν ῥωμαιοκαθολικὸς κληρὸς συνέστησεν ἴδιον πανεπιστήμιον ἐν Λουβάνῳ, οἱ δὲ φιλελεύθεροι ἱδρυσαν ἕτερον ἐν Βρουξέλλαις· ταῦτα δὲ ἀνταγωνίζονται πρὸς τὰ ἐν Γάνδ καὶ ἐν Λιεγγίῳ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως συντηρούμενα.

μον, καὶ εἰς πᾶν χωρίον ἔχον πληθυσμὸν ἀνώτερον ὠρισμένου ἀριθμοῦ, οἷον πεντακοσίων ψυχῶν, νὰ ὑπάρχῃ ἀνὰ ἓν τοῦλάχιστον δημοτικὸν σχολεῖον, εἰς πᾶσαν δὲ ἔδραν ἐπαρχείου, ἢ καὶ εἰς πᾶσαν πόλιν ἔχουσιν πληθυσμὸν τινα ὠρισμένον, ἀνὰ ἓν ἐλληνικὸν σχολεῖον. Τὸ κυριώτερον τῆς πολιτείας καθήκον εἶναι νὰ πολλαπλασιάσῃ τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα καὶ νὰ συμπληρώσῃ οὕτως αὐτὰ, ὥστε οἱ ἀποφοιτῶντες μαθηταὶ νὰ ἔχωσι τὰς ἀναγκαῖας εἰς τὸν πρακτικὸν βίον τοῦ μὴ ἀπλῶς ἐργάτου ἢ ναύτου γνώσεις. Καὶ ὅμως παρ' ἡμῖν τὰ μὲν μαθήματα τῶν ἐλληνικῶν σχολείων εἶναι ἐλάχιστα καὶ ἀνεπαρκῆ εἰς τὸ νὰ μορφώσωσι πολίτας δυναμένους νὰ γράφωσιν ἐλευθέρως καὶ νὰ ἐννοῶσιν ἐντελῶς τὰ παρ' ἄλλων γραφόμενα, νὰ ἔχωσι δὲ καὶ ἀρκούσας εἰς τὸν βίον τῶν ὡς ἰδιοκτητῶν, βιομηχάνων, ἐμπόρων καὶ ναυτιλλομένων γνώσεις. Τούναντίον ἡ κυβερνήσις ἔσπευσε νὰ συστήσῃ προνομικῶς τέλεια ἐλληνικὰ σχολεῖα, ὑπὸ τὸ ὄνομα γυμνασίων, εἰς τὰς ἔδρας τῶν νομῶν χάριν τῶν ἐν αὐταῖς οἰκούντων. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ σκάνδαλον π. χ., ὅτι τρεῖς μὲν χιλιάδες κατοίκων τῆς Χαλκίδος ἀπολαύουσι τῆς εὐκολίας νὰ διδάσκωνται τὰ τέκνα τῶν δωρεὰν οὐ μόνον ἐλληνικὰ, μαθηματικὰ καὶ ἱστορικὰ, ἀλλὰ καὶ γαλλικὴν γλῶσσαν καὶ ἰχνογραφίαν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐξήκοντα πέντε χιλιάδες, κάτοικοι τοῦ νομοῦ τῆς Εὐβοίας, μόλις ἀτελεστάτην τὴν προκαταρκτικὴν ἐκπαιδεύσιν ἔχουσιν. Ἐὰν λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ διαίρεσις τῶν ἐλλήνων εἰς Σπαρτιάτας καὶ Εἰλωτας, ἀνάγκη νὰ λείψῃ ἡ ἀνωμαλία αὕτη, τῆς δημοσίας δαπάνης χάριν συντηρήσεως καλῶς κατηρτισμένων ἐλληνικῶν σχολείων διανεμομένης ἐξίσου εἰς πάσας τὰς ὁποσούν ἀξίας λόγου πόλεις· διότι οὐδεμίαν περιοχὴν τῆς ἑλλάδος κέκτηται τὸ προνόμιον νὰ προστατεύηται μᾶλλον τῶν ἄλλων ἄνευ λόγου, ἐκ γενικοῦ συμφέροντος πηγάζοντος. Ἀπόκειται δὲ εἰς τοὺς εὐπωρότερους δήμους ἀντὶ ἐνὸς νὰ συστήσωσιν ἰδίαν δαπάνην πλείονα σχολεῖα, ἢ καὶ νὰ αὐξήσωσι τὸν ἀριθμὸν τῶν διδασκάλων καὶ μαθημάτων.

Β') Μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ὡς ἀνωτέρω θετικοῦ καὶ κατ' ἴσον λόγον πρὸς πάντας τοὺς δήμους ἐκπληρωτέου καθήκοντος, ἐπέρχεται ἕτερον τῆς κυβερνήσεως καθαρῶς πρὸς ἑαυτὴν, ἥτοι πρὸς τὸ γενικὸν συμφέρον, καθήκον, τὸ νὰ προνοήσῃ περὶ συστάσεως πανεπιστημίων καὶ ἄλλων εἰδικῶν σχολείων, δι' ὧν νὰ μορφώνωνται οἱ ἀναγκαῖοι εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας ἐπιστήμονες, ἀμα δὲ καὶ νὰ προάγωνται ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀτόμων αἱ ἐπιστήμαι καὶ αἱ τέχναι. Ὁ δὲ λόγος εἶναι, ὅτι δὲν συμφέρει τῇ πολιτείᾳ νὰ λαμβάνωσι τὴν τελείαν ἑαυτῶν διάπλασιν οἱ πολῖται ἐν ξένοις ἐκπαιδευτηρίοις, ἐν οἷς οὐδαμῶς ἐνσκαλὶ ἐπιβλέψιν· ἐντεῦθεν δὲ

καὶ τὸ δύσκολον, ἵνα μὴ εἰπωμεν ἀδύνατον, νὰ διακυβερνηθῇ ἡ ἐγκριστὴ ἀδεία εἰς ἰδιώτην, ἢ εἰς ἑταίριον, νὰ συστήσῃ ἀνώτερον ἐκπαιδευτήριον, διότι ἡ ἀνωτέρα ἐκπαιδεύσις στενῶς μετὰ τῶν θεσμῶν τοῦ ἔθνους καὶ τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ παραδόσεων συνέχεται, διοριζομένων ἐπὶ τούτῳ καθηγητῶν, οἵτινες ὡς ὑπάλληλοι τῆς πολιτείας ἀρχαί, ἀναδέχονται καὶ προσωπικὴν διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν εὐθύνην.

Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ἡ ἀνωτέρα ἐκπαιδεύσις προϋποτίθεται μαθητὰς ἔχοντας ἤδη ὠρισμένας γνώσεις, ἀνάγκη ἵνα ὑπάρχωσι καὶ γυμνάσια, ἅτινα ὅμως ὀφείλει ἡ πολιτεία νὰ συστήσῃ ἀποθλέπουσα οὐχὶ εἰς ἀτόμων ἢ πόλεων τινῶν τὴν ὠφελείαν, ἀλλ' εἰς τὴν κοινωνικὴν χρείαν τοῦ νὰ παρασκευάζωνται δι' αὐτῶν οἱ μέλλοντες νὰ διακούσωσι τῆς ἀνωτέρας ἢ εἰδικῆς τινος ἐκπαιδεύσεως τὰ μαθήματα. Ἄν δὲ χάριν πληρεστέρως τῶν ἀτόμων μαθήσεως ἀναφάνηται ἡ χρεὶα συστάσεως ἀνωτέρων σχολείων πλὴν τῶν εἰρημένων γυμνασίων, ἡ πλήρωσις τῆς χρεὶας ταύτης δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ἐπιβαρύνῃ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ Κράτους, ἀλλὰ πρέπει νὰ γίνηται τῇ ἐνεργείᾳ καὶ δαπάνῃ τῶν δήμων ἢ ἰδιωτῶν, ἢ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ νομῶν. Διότι καὶ ἂν ἡ οἰκονομικὴ τοῦ Κράτους κατὰστασις ἐπιτρέπῃ μείζονας δαπάνας, ἡ συνταγματικὴ ἰσότης ὑπαγορεύει ἵνα γείνωσιν αἱ δαπάναι αὗται οὐχὶ μονομερῶς χάριν ἐντελεστέρως ἐκπαιδεύσεως τῶν κατοίκων τῆς δεῖνα πρωτεύουσας νομοῦ ἢ ἄλλης εὐνοουμένης ὑπὸ τῆς ἐξουσίας πόλεως, ἀλλὰ συμμετρῶς χάριν πάντων τῶν κατὰ δήμους καὶ πόλεις σχολείων, καθ' ὅσον ἡ τελειότερα τούτων κατάρτισις θέλει γενικώτερον ἐπενεργήσῃ εἰς τὸ νὰ παραχθῇ εὐρύτερον εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον στάδιον. Ὅθεν ἡ μέση ἐκπαιδεύσις μόνον ὡς ἀναγκαῖα εἰς μόρφωσιν μαθητῶν τοῦ πανεπιστημίου καὶ τῶν εἰδικῶν σχολῶν λογίζεται οὐσα εἰς βάρος τῆς κυβερνήσεως, ἥτις διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὀφείλει οὕτω νὰ διοργανίσῃ αὐτήν, ὥστε μετὰ τῆς διανοητικῆς νὰ τελεῖ ἀχώριστος καὶ ἡ ἠθικὴ ἀνάπτυξις τῶν μαθητῶν, ὧν οἱ πλείστοι διάγοντες μακρὰν τῆς πατρικῆς ἐπιβλέψεως, καὶ μήπω τῆς ἠθικῆς ἡλικίας ἐξεληθόντες, χρήζουσιν ἐπὶ τούτῳ κηδεμονίας περὶ τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν τῶν ἀγωγῆν. Τὴν κηδεμονίαν δὲ ταύτην ὀφείλει νὰ ἐνεργῇ συντόμως ἡ πολιτεία οὐ μόνον ἐπὶ τῶν κυρίως γυμνασίων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἀνωτέρων σχολείων, τῶν χάριν τῆς ἐγκυκλίου μαθήσεως ὑπὸ δήμων ἢ ἰδιωτῶν συντηρουμένων· διότι μόνοι οἱ συνδυάζοντες τὴν παιδείαν μετὰ τῆς ἠθικῆς δύνανται νὰ γείνωσι τῇ πατρίδι χρήσιμοι, ἥτοι νὰ μὴ ὠθέλωσι τὰ ἑαυτῶν δικαιώματα μέχρι προσβολῆς τῶν δικαιωμάτων τῶν ἄλλων. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τῆς ἠθικῆς τῶν ἐν γυμνασίοις μαθητῶν διαπλάσεως, πρέ-

πει νὰ περιβληθῶσιν οἱ γυμνασιάρχαι μετὰ τῆς δεοῦσης δικαιοδοσίας, ὥστε νὰ ἐπιτηρῶσιν αὐστηρῶς τὴν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ γυμνασίου διαγωγὴν αὐτῶν καὶ νὰ τοὺς τιμωρῶσι, παρεκτρεπομένους τῶν ἀρχῶν τῆς αὐστηρᾶς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας, διὰ ποινῶν. Ἰσως δὲ πάντες οἱ μαθηταί, πλὴν τῶν ἐχόντων τὴν πατρικὴν οἰκίαν ἐν τῇ ἔδρᾳ τοῦ γυμνασίου, πρέπει νὰ διατείνωνται ἐν σωφρονιστηρίῳ μετὰ τοῦ γυμνασιάρχου καὶ τῶν καθηγητῶν· διότι ἡ παιδεία ἄνευ τῆς ἀρετῆς, πολυπλασιάζει καὶ καλύπτει τὴν κακοήθειαν.

Τὸ ἄρθρον λέγον, « ὅτι ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις ἐνεργεῖται δαπάνῃ τοῦ Κράτους, » δὲν ἐννοεῖ ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσι τοῖς μαθηταῖς διδάκτρα (α), ἀλλὰ κηρύττει μόνον ὡς καθήκον τῆς πολιτείας τὴν συντήρησιν τῶν τῆς ἀνωτέρας ἐκπαίδευσως σχολείων, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ καθήκοντος τῶν δήμων ἵνα συντηρῶσιν ἰδίαις δαπάναις τὰ κατώτερα σχολεῖα. Εἰς τὴν νομοθετικὴν δὲ ἐξουσίαν ἀνήκει νὰ ὀρίσῃ, ὁμοιωμένη ἐκ σκέψεων γενικοῦ συμφέροντος, ἂν καὶ κατὰ πόσον πρέπει δωρεὰν νὰ ἀκροάζωνται τῶν μαθημάτων οἱ φοιτηταί, τίνι τρόπῳ θέλουσι διορίζεσθαι οἱ καθηγηταί, ἂν καὶ ὅποιοι πρέπει νὰ ὑπάρχωσιν ὑπότροφοι τῆς κυβερνήσεως, κτλ. Αἱ ὑποτροφίαι καλῶς διὰ νόμου ρυθμιζόμεναι, δύνανται νὰ συντελῶσιν εἰς προαγωγὴν τῆς εἰδικῆς ἱκανότητος, ἢ καὶ νὰ χρησιμεύωσιν ὡς μέσα ἀμοιβῆς τῶν παρὰσχόντων τῇ πατρίδι ἐκδουλεύσεις· ἄλλως ἀποβαίνουσι κεκαλυμμένοι εὐνοουμένων συντάξεις καὶ μέσα ὑπουργικῆς διαφθορᾶς.

Τὸ ἄμισθον τῆς διδασκαλίας οὐδ' εἰς τὴν κατωτέραν ἐκπαίδευσιν καθόλου ἰσχύει, ὀφειλούσης μόνον τῆς κυβερνήσεως, κατὰ τὸ σύνταγμα, ἵνα συντρέχῃ τοὺς ἀπόρους δήμους. Ἀπόκειται δὲ εἰς τὰς δημοτικὰς ἀρχάς νὰ ἐπιβάλλωσιν ἢ οὐ, ἀναλόγως τῶν δημοτικῶν πόρων, διδάκτρα εἰς τοὺς φοιτῶντας εἰς τὰ παρ' αὐτῶν συντηρούμενα ἀλληλοδιδασκτικὰ ἢ ἑλληνικὰ σχολεῖα, τῆς ἄμισθου διδασκαλίας ἀνήκούσης κυρίως εἰς τὰ τέκνα τῶν ἀπόρων δημοτῶν. Ἔργον τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας εἶναι ν' ἀποφανθῇ, ἂν οἱ διδασκαλοὶ τῆς κατωτέρας ἐκπαίδευσως πρέπει νὰ διορίζωνται ὑπὸ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν ἢ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἐπηρεαζομένου τοῦ ζητήματος τούτου καὶ ἐκ τῶν μέσων, δι' ὧν θέλουσι συντηρεῖσθαι τὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Ἐν πάσει ὁμοίως περιπτώσει ἡ χάριν τῶν γενικῶν συμφερόντων ἐγκρίσις καὶ ἐπιτήρησις τῆς κυβερνήσεως

εἶναι· καὶ ἐπ' αὐτῶν λυσιτελῆς, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν συντηρουμένων παρ' ἰδιωτῶν σχολείων. Ἀλλ' ἡ τῆς κυβερνήσεως ἀνάμιξις καὶ ἐποπτεία ἐπὶ τῶν συντηρουμένων ὑπὸ τῶν δήμων ἢ ἰδιωτῶν σχολείων δὲν πρέπει νὰ προχωρῇ μέχρι τοῦ νὰ θυσιάζῃ τῶν ἰδρυτῶν τὴν προαίρεσιν καὶ αὐτενέργειαν. Ἰδίως ἐπὶ τῆς μέσης ἐκπαίδευσως ἀναφέρεται τὸ ζήτημα, τίνα τὰ ὅρια τὰ χωρίζοντα τὸ κοινωνικὸν ἀπὸ τοῦ ἀτομικοῦ δικαίωματος; Ὅπως δὴ ποτε δεόν ν' ἀφίνεται μείζων τις εὐρύτης εἰς τῶν μαθημάτων τὴν ἐκλογὴν καὶ εἰς τὴν τῆς ἱκανότητος τῶν διδασκάλων ἐκτίμησιν, διότι τότε μόνον δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀληθὴς συναγωνισμὸς τῆς ἰδιωτικῆς πρὸς τὴν δημοσίαν διδασκαλίαν.

Ἰδιαιτάτης φροντίδος χρήζει ἡ εξέτασις τῆς το δημοσίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς τῶν διδασκάλων καὶ καθηγητῶν διαγωγῆς, ὡς κατοπτριζομένης συνήθως ἐν αὐτῇ καὶ τῆς τῶν μαθητῶν διαπλάσεως. Τὸ συζητηθὲν ἐν Γαλλίᾳ τῷ 1844 νομοσχέδιον, περὶ μέσης καὶ κατωτάτης ἐκπαίδευσως, περιβάλλει διὰ πολλῶν ἐγγυήσεων τὴν βεβαίωσιν τῆς ἠθικότητος τοῦ ζητούντος νὰ διορισθῇ δημόσιος ἢ ἰδιωτικὸς διδάσκαλος. Διδάσκαλοι καὶ καθηγηταί δύνανται νὰ διορισθῶσι καὶ ἄλλοδαποὶ, καθ' ὅσον ἐπιτρέπει τοῦτο νόμος. Καὶ ἄλλοδαποὶ δύνανται νὰ συστήσωσιν ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα τῇ ἀδείᾳ καὶ ἐγκρίσει τῆς ἀρχῆς· ἀλλ' ἡ ἐν τοῖς καταστήμασι τούτοις διδασκαλία δὲν πρέπει νὰ ἀντιβρίνῃ εἰς τοὺς ὑφισταμένους νόμους καὶ τὰ διατάγματα. Ἄν εἰς τὰ τῶν ἑτεροδοξούτων ἡμεδαπῶν ἢ ἄλλοδαπῶν σχολεῖα φοιτῶσι καὶ ὀρθοδόξων τέκνα, ἀνάγκη ἵνα ὑπάρχῃ ἐν αὐτοῖς καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως διδασκαλία· τὸν καντίον ἡ διδασκαλία αὕτη δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὴ εἰς τοὺς ἑτεροδοξοῦντας μαθητὰς τῶν δημοσίων ἢ δημοτικῶν σχολείων. Πλὴν τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας, ἥτις πρέπει νὰ ἀποτελῇ οὐσιωδέστατον τῶν μαθητῶν τῆς κατωτάτης καὶ μέσης ἐκπαίδευσως μέρος, δύνανται νὰ συστηθῶσι, τῇ ἀδείᾳ καὶ ἐγκρίσει τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐκκλησιαστικῇ τῆς ὀρθοδόξου ἢ ἄλλης ἀνεγνωρισμένης θρησκείας σχολεῖα.

Τὸ ἐθνικὸν πανεπιστήμιον κατὰ τοῦτο λογίζεται ὡς πρόσωπον ἠθικόν, ὅτι κέκτηται ἰδίαν περιουσίαν ἐκ δωρησέων ἰδιωτῶν, δὲν εἶναι ὅμως καὶ καθίδρυμα ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἥτις δικαιούται μάλιστα νὰ ἐπιβλέπῃ καὶ τῆς περιουσίας αὐτοῦ τὴν διαχείρισιν, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου ἠθικοῦ προσώπου, τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσοι αἱ ἐκπροσωποῦσαι τὸ πανεπιστήμιον ἀρχαί εἰσιν ὑπάλληλοι, οἷον καθηγηταί ὑπὸ τῆς πολιτείας διοριζόμενοι καὶ μισθοδοτούμενοι (α). Οὐδὲ δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἀλλοιώσει

(α) Οὐδ' αὐτὰ τὰ δημοκρατικὰ συντάγματα ὀρίζουσιν ἄμισθον τὴν διδασκαλίαν, καὶ μάλιστα τὴν ἀνωτέραν. Καὶ τὸ Βελγικὸν σύνταγμα (ἄρθρ. 17) κηρύττει τὴν ἐκπαίδευσιν ὡς δαπάνη τοῦ Κράτους γινομένην. Καὶ ὅμως διὰ νομοθετικῆς πράξεως οἱ φοιτηταί πληρόνουσι διὰ πᾶσαν ἐτησίαν ἐγγραφὴν πρᾶγμα δαπανῶντες. Bivort, code constitut. de la Belgique, art. 17.

(α) Οὐδὲ τῆς Ἀγγλίας τὰ πανεπιστήμια λογίζονται ἀνεξάρτητα. Ἴδε ἐν τῇ Revue des deux mondes, 1860. Τόμ. 29 ἄρθρον τοῦ Charles de Rémusat, σελ. 830.—

τις καὶ ἂν μισθοδοτηθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι οἱ καθηγηταὶ ἐκ πλεοναζούσης τοῦ πανεπιστημίου περιουσίας· διότι οὐδέποτε πρέπει νὰ ἀπεκδυθῇ ἡ κυβέρνησις τοῦ δικαίωματος τοῦ διορίζειν τοὺς καθηγητάς· εἴτε ἀμέσως, εἴτε διὰ συναγωνισμοῦ, εἰ καὶ τὸν συναγωνισμὸν θεωροῦμεν μὴ πρόσφορον ἐν ταῖς πανεπιστημιακῇς θέσεσιν, ὡς κλείνοντα τὴν θύραν εἰς τὴν ἐξοχὸν ἰκανότητα.

Διακριτέον τὴν παρὶ τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας ἐπιστημονικὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ καθηγητοῦ, ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς τῶν παραδοτέων μαθημάτων, ἅτινα διακαιοῦται νὰ ὀρίσῃ ἡ πολιτεία εἴτε διὰ νόμου, εἴτε διὰ διατάγματος ἐκδεδωμένου ἐντολῇ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἐλευθερία τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας ἀρμόζει εἰς τὰ πανεπιστήμια, ἐν οἷς φοιτῶσι μαθηταὶ τὸ πλεῖστον ἐνήλικες καὶ θυνάμενοι νὰ κρίνωσι τὸν καθηγητὴν, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὰ γυμνάσια καὶ ἄλλα κατώτερα σχολεῖα, ὧν ἡ πρὸς τοὺς ἀνήλικους ἢ ἐφήβους διδασκαλία εἶναι ἀπὸ τῆς παιδαγωγικῆς αὐτῶν ἀδιάσπαστος. Περιορίζοντες λοιπὸν τὸν λόγον ἐπὶ τῆς πανεπιστημιακῆς ἐκπαιδεύσεως λέγομεν μετὰ τοῦ Σαβινῦ, « ὅτι οὐδέποτε ἡ διανοητικὴ ἐπιμέλεια, ἥτοι ἡ διδασκαλία, ἔσεται γόνιμος, εἰ μὴ ἡ ἐλευθερία ». Ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ αἱ ἀξιώσεις τινῶν προβαίνουνσι μέχρι τοῦ νὰ διατυπώσωσι τὴν ἐλευθερίαν τῆς διδασκαλίας διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων τοῦ περιωνύμου καθηγητοῦ τοῦ δημοσίου δικαίου Κ. Δάλμαν. « Ἐλευθερία εἶναι τὸ δικαίωμα, ὅπερ ἔχει ἕκαστος καθηγητῆς ἵνα διδάσκη ἐν τῇ τεταγμένῃ αὐτῷ σχολῇ πᾶν ὅ,τι τῷ φαίνεται ὀρθόν, χωρὶς νὰ περιορίζηται οὔτε περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀντικειμένου τῶν παραδόσεων αὐτοῦ ὑπὸ προγράμματος ὑπουργικοῦ, οὔτε περὶ τὴν ἀφήγησιν τῶν ἰδεῶν τοῦ ὑπὸ πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ συστήματος (α) ».

ΔΙΟΜΗΔΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ.

ΛΗΘΗΣΜΑ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ.

... Μετὰ τοῦ Ἀντωνίου Κριεζῆ συνωφειώθη ἐδίωξ ἀπὸ τοῦ 1834 ἔτους, ὅτε αὐτὸς μὲν διεύθυνε τὴν κατὰ τὸ Αἰγαῖον ναυτικὴν μοῖραν, ἐγὼ δὲ τὸν νομὸν τῶν Κυκλάδων· ἐπηυξήθη δὲ ἡ αἰκεία τῆς ἡμῶν ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἐφ' ἱκανοὺς κύκλους ἐνιαυτῶν, γραμματέως ὄντος τῆς ἐπικρατείας ἐκεῖνου ἐπὶ τῶν ναυτικῶν, διεύθυνα τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο. Ἐν Σύρᾳ ἐβλεπον αὐτὸν συνεχῶς, καὶ συνεχῶς ἐπιβάνοντες εἰς λέμβον τῆς μοιραρχίδος *Λέβη Κόδριγκτωρ*, τῆς δευκαοκταετίας ὑπὸ τοῦ γενναίου Γ. Πιπίνου, ἐπλέομεν χάριν διατριβῆς, τῆς πετρώδους νήσου ἀμοιρούσης περιπάτων, ἥ καὶ ἐπεδιδόμεθα εἰς ἀλιεῖαν. Καὶ τότε

(α) *Revue Germanique*, 31 juillet 1861, σελ. 240 ἐπ.

δὲ καὶ μετὰ ταῦτα, κατὰ τὰς διεξοδικὰς καὶ ἀπερίττους ἡμῶν συνεντεύξεις, ἐτερπόμην ἀναπολῶν τὴν ἐποχὴν τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, καὶ ἠρέθιζον αὐτὸν εἰς διήγησιν τῶν κατὰ θάλασσαν ἀνδραγαθημάτων. Καὶ διηγείτο μὲν αὐτὰ, ἐξισταρῶν συγχρόνως τὸν χαρακτῆρα, τὰς ιδιότητας, τὸν βαθμὸν τῆς ἀνδρίας καὶ τῆς τόλμης ἑκάστου τῶν μετασχόντων ναυμαχίας τινὸς, ἀλλ' οὐδέποτε ἐμεγαλορρήμοναι, οὐδέποτε ἐφωράθη ἐνδιατρίβων περὶ τὰ ἄθλα καθ' ἃ διεκρίθη ἢ ἐπρωταγωνίστησεν, οὐδέποτε λόγος περιαιματολογίας ἔφυγεν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ὅμως ἦτο ὁ Ἀχιλλεὺς, ὡς κοινῶς ἐπεκαλεῖτο, τοῦ στόλου, ἦτο ὁ ἥρως τοῦ Ἀργολικοῦ καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἦτο ὁ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ἀγῶνος δεξιὸς βραχίον τοῦ ναυάρχου Μικρούλη, τοῦ Μικρούλη τὸν ὅποιον ἄλλον Νέλσωνα κατεδέχθησαν νὰ ὀνομάσωσιν οἱ ἀγέρωχοι Ἄγγλοι. Καὶ τὴν μὲν ὄψιν εἶχεν εὐεῖδῃ, τὸ δὲ ἦθος ἱλαρὸν, ἐπαγωγὸν τὸ μεῖδιμα καὶ παιδίου ἀφείλειν (α)· ἐμεῖδ' ἔτι καὶ αὐτὸ αὐτοῦ τὸ βλέμμα ὁσάκις διελέγετο. Ἀλλ' ὅτε ὁ λόγος ἐχώρει εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς μάχης, ὅτε ἤγγιζε τῆς συμπλοκῆς ἢ ἀκμῇ, ἡ ἱλαρότης διὰ μιᾶς ἐνέδιδεν εἰς εὐλαγερὰν ἑξαψιν, ὁ ὀφθαλμὸς ἠκτινοβόλει, αἱ λέξεις ἐξεσφενδονίζοντο ὡς αἱ μύδροι τῶν πυροβόλων αὐτοῦ, καὶ ἐνόμιζες ὅτι ἐβλεπες αὐτὸν ἀτρόμητον ἐπὶ τῆς πρύμνης τοῦ *Ἐπαμεινώνου* (β), κεραυνοβολοῦντα θανάτου προστάγματα. Ἡ πλάνη τῆς φαντασίας μου ἐγένετο τότε ἐντελής· τὰ ὠτά μου ἐξεκωφοῦντο ὑπὸ κεραυνῶν, τὸ αἷμά μου ἐκόχλαζεν, οἱ ὀφθαλμοί μου ἐβλεπον τὰς ἐφορκιάδας τῶν Ἑλλήνων παλαιούσας ὡς Ἡρακλεῖς πρὸς γιγάντια δίκροτα, καὶ τὰ γιγάντια δίκροτα ἐκφεύγειν φεύγοντα πρὸ τῶν ἐφορκιδίων. Ἀλλὰ μόλις ἀνυψοῦτο τὸ τράπηκιον τῆς νίκης, μόλις ἐσθένυνον τῶν πυροβόλων αἱ φλόγες, καὶ ἐσθένυντο καὶ ἡ ἑξαψις, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς αὐτοῦ ἐγαληνίχ ὡς πρὶν, καὶ τὸ παιδικὸν καὶ ὑπομορμυρίζον μεῖδιμα διέσχιζεν ἐκ νέου τὰ χεῖλη τοῦ δεξιῦ τοῦ Μικρούλη βραχίονος.

Καὶ μὴ νομίσῃ τις ὅτι τὴν εὐγλωττίαν ταύτην εἶχεν ἀκονίσει παιδεία· διότι ἡ παιδεία ἦτο τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἀγνωστὸν τι χρῆμα μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ναυτικῶν. Ἐὰν αὐτὸς τε καὶ ὁ Σαχίνης καὶ τῶν Τουμπαζῶν ἡ δυὰς ἐδακτυλοδεικτοῦντο ὡς λογιώτεροι τῶν ἄλλων, ἡ λογιότης αὐτῶν συνίστατο εἰς ἀπρόσκοπτον ἀνάγνωσιν, εἰς γραφὴν ὅπως οὖν ὀρθὴν καὶ εἰς μετρίαν γνῶσιν τῆς ἰταλικῆς ἢ τῆς γαλλικῆς γλώσσης. Ἀλλ' ὡς ἡ φιλοπατρία ἐξεικόνιζε τὴν

(α) Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν, χαραχθεῖσα κατὰ φωτογράφημα, γενόμενον ὅτε ἡ νόσος εἶχεν ἀλλοιωσῇ τὸ πρόσωπον τοῦ ἀοιδίμου, εἶναι ὅλως ἀνόμοιος πρὸς τὴν ἐμὴν ἀκριβεστάτην περιγραφὴν.

(β) Οὕτω ὀνομάζετο τὸ πλοῖον αὐτοῦ.